

Fani G. Milkova, Pozemlenata sobstvenost v bálgarskite zemi prez XIX vek, Sofija (Nauka i izkustvo) 1970, 259 stran, 10 příloh

Monografie, jejíž název přeložen zní "Pozemkové vlastnictví v bulharských zemích v XIX. století", jak z počtu stránek patrně objemná, má tematiku zdánlivě vzdálenou od zájmů československého právního historika. Leč jen zdánlivě. Není tomu tak dokonce ani u našich právníků vůbec. Nedávno ukázal Viktor K n a p p,¹⁾ že mezi světové právní soustavy patří nejen historicky, ale i současně právo islámských zemí od Maroka až po Indonésii a Turkestán. Důvody pro to nejsou jen historické, tj. rozšíření islámu arabskými a potom tureckými výboji, ale i praktický význam, plynoucí ze zájmu o právní řády zemí, kdysi islámskými bojovníky dobytých, jejichž stopy lze shledat i v novodobých řádech těchto zemí. Kromě K n a p p a informuje stručně o islámském právu Zdenka P o l í v k o v á.²⁾

Ale i česká věda historická věnovala svým vynikajícím, bohužel předčasně zesnulým představitelem, brněnským profesorem Josefem K a b r d o u trvale všestranný zájem tureckému feudalismu a jeho pozemkové ekonomické základně.³⁾ Rovněž Zdenka V e s e l á zabývá se touto problematikou.⁴⁾

Není tedy otázka, jak na ni dává odpověď autorčin spis pro nás nikterak odlehlá a jeho studium, zpřístupněné francouzským resumé, může vzbudit zájem z několika důvodů. Uveďme jen názorný a důsledně sledovaný vztah sil ekonomických a sociálních k ryze juristickým jevům, mezi základnou a nadstavbou, nebo snahu zachytit vývoj v kritickém stádiu zkoumaných jevů, tj. v době, kdy neudržitelné poměry feudální se vnitřně hroutí, aby pak v osvobozeném Bulharsku po r. 1879 ustoupily buržoazním vztahům k půdě.

Mezi postuláty, které r. 1961 kladl Josef K a b r d a badatelům o tureckém feudalismu, byly otázky pozemkové držby a jejího charakte-

1) Článek "Velké právní systémy", Právník 110 (1971) zvl. str. 714-717.

2) "Vývoj studia islámského práva", Orientalistický sborník, Bratislava, 1963, str. 92-97.

3) "K problematice studia tureckého feudalismu na Balkáně a v uherském Počunaji," Orient. sborník 1963, str. 86 - 91) "Hlavní rysy tímársko-sipáhského zřízení v osmanské říši", Českosl. časopis historický 14 (1966) str. 293 - 311 s resumé; Les traits caractéristiques du système de timar dans l'Empire ottoman (pp. 310, 311).

4) "Vývoj osmanského feudalismu a problematika jeho zkoumání", Orient. Sborník 1963, str. 78-85.

ru, dále zdůrazňoval význam a potřebu studia práva, a to jak normativního, tak zvykového, a doporučoval významové zpřesnění turecké feudální terminologie.⁵⁾ Není pochyby, že práce toho druhu, jakou je autorčina, přicházejí také jako odpověď na tyto požadavky a doporučení, takže o jejich aktuálnosti nelze se vyjádřit jinak než kladně. Nelze také pochybovat, že jejich předností je, že se zabývají problematikou místně i časově omezenou. Jen od přehledu studií takto vymezených bude totiž možno jednak postoupit k souhrnným pracím o osmanském feudalismu v někdejší říši vůbec, jednak využít metod a výtěžků jedné lokální monografie k téže práci v jiném prostředí, jak to činil K a b r d a pro Slovensko.⁶⁾ Je to posléze výskyt tureckých pramenů na tomto území našeho státu, který činí recenzovanou studii aktuální i pro nás.

Autorčina práce je po "úvodu" rozdělena na tři kapitoly. První pojednává o vývoji a povaze pozemkového vlastnictví a pozemkového tureckého zákonodárství v osmanském státě v 19. stol., druhá o přímé (bezprostřední) státní formě pozemkového vlastnictví a třetí o jeho číftlické formě. V "úvodu" si autorka klade za úkol 1. roztřídit formy pozemkového vlastnictví v 19. stol. a podat rozbor jejich vnitřní skladby, jakož i charakterizovat je komplexně; 2. charakterizovat přímou státní i číftlickou formu zmíněného vlastnictví jako nové, pro osmanský stát a feudalismus osobité jevy s dalšími podružnými úkoly; 3. odhalit vykořisťovatelskou podstatu přímé státní, i číftlické i vakfovní formy a objasnit skutečnou ekonomickou i právní situaci vykořisťovaných rolníků a jejich třídní zápas o proměnu jejich půdy v soukromé buržoazní vlastnictví; 4. analyzovat osmanskou pozemkovou legislativu v 19. stol. a odhalit reakční úlohu turecké feudální státoprávní nadstavby, ježto zdržela rozklad feudálního pozemkového vlastnictví a tedy oddálila nástup kapitalistických výrobních vztahů.

Autorka tedy zkoumá problematiku pozemkového vlastnictví v její celosti, v aspektu jak ekonomickém, tak právním, jakož i v jejich vzájemném působení, a studuje, s prioritou otázky základny i nadstavby. Jde o úkoly velmi náročné, které kladou na badatele značné požadavky jak po stránce juristické, tak pokud jde o historické a jazykové znalosti. Badatel musí mít stále na zřeteli, že psané (normativní) právo se nevždy krylo s praxí, a musí shánět těžko dostupné a nepublikované prameny listinné povahy, což činí práci složitou a obtížnou. Nejinak je tomu při zkoumání hospodářských a sociálních podmínek zejména vykořisťovaných rolníků.

5) Orientalistický sborník 1963, str. 89,91.

6) "Kánunnáme novozámeckého ejáletu. (K 300. výročí dobytí Nových Zámků Turky)", Historický časopis 12 (1964) 186 - 214; "Kánunnáme szécsényiských rájů", Slovenská archivistika 2 (1967), 48 - 62.

V kapitole I. vykládá autorka vývoj a povahu pozemkového vlastnictví a k němu se vztahujícího zákonodárství v 19. stol. Především vypisuje vývoje v dobách rozkladu tureckého feudalismu, zejména původní spojení vojenské služby s pozemkovou držbou, tzv. tímársko-sípahíjskou soustavu vojenských lén. Vzhledem k tomu, že těžiště práce je v 19. stol., lze se spokojit s tím, co o tom autorka uvádí. Přechází pak k době vnitřních reforem osmanského státu, které - pokud jde o půdu - se táhnou od r. 1839 přes vydání Zákona o půdě a Zákona o držebních listinách (tapiích) r. 1858 i Občanského zákoníku (Medžellé) až do Osvobození bulharských zemí z tureckého jha (1879). Tyto reformy se shrnují pod označení Tanzimát tj. uspořádání. Nato vypočítává autorka jednotlivé druhy pozemkového vlastnictví, a to Wakf (vakuf), tj. institut sui generis islámského práva, jehož genesis, odrůdy a sociálně-ekonomickou funkci podrobně líčí. Nato přechází k úplnému soukromému pozemkovému vlastnictví, mülk, jenž bývá srovnáván se západoevropským alodem, a ukončuje kapitolu výkladem dvou forem státního vlastnictví. Je to metruke, zhruba res omnium communes a občiny, a dále mevât, "mrtvá půda", půda ve státním vlastnictví, kterou mohou jiné osoby získat do kvalifikované držby kultivací.

V II. kapitole se pojednává o přímé státní formě pozemkového vlastnictví. Především se určují subjekty (autorka je označuje jako "tituláři") a předmět práva držby k pozemkům zvaným mírínské, což je zhruba převážná část orné půdy, pastvin a kultivované půdy, a popisují se způsoby nabývání a pozbývání práva držby k nim. Pečlivým rozborem zjišťuje autorka obsah i povahu vlastnického práva státu - rakabe, načež stejně podrobnou analýzu koná u práva držby - tasarruf samostatně a bezprostředně vyrábějících rolníků. Kapitolu uzavírá rozborem forem ochrany této, jak i z této recenze má být patrné, držby právního charakteru, držby specifickými znaky tureckého právního řádu vybavené.

Těžiště práce je v kapitole III., která se zabývá čiftlickou (u autorky čiflickou) formou pozemkového vlastnictví. Autorka zevrubně vykládá historické kořeny čiftliku i další vývoj a charakterizuje jej jako specifický jev v bulharských zemích, kde se podařilo feudálům nového typu, opírajícím se o majetek, vystřídat někdejší feudály vojenské. Došlo k tomu tak, že jedna složka vykořisťující třídy byla nahrazena novou, vznikl čiftlikář (čiftlikčij), nový typ vykořisťovatele. Autorka ve dvou nejzávažnějších a nejzdařilejších úvahách celého spisu (str. 200 - 237) vykládá nejprve ekonomickou podstatu a právní formu vztahů k pozemkovému vlastnictví mezi tureckým feudálním státem a čiftlikáři. Správně rozpoznává, že tento stát není nic jiného než organizace vykořisťujících příslušníků feudální třídy. Nato se obrací k povaze a právní formě oněch vztahů mezi čiftlikáři a rolníky, kteří jako

příslušníci třídy vykořisťované vzdělávají půdu oněch. Autorka správně určuje juristickou povahu těchto vztahů, označující čiftlickou držbu v praxi za *dominium utile*, i když teoreticky stát podržuje formálně vlastnictví. Naproti tomu vztah rolníků k půdě není právem věcným, nýbrž toliko osobním, obligačním poměrem, ať jde o *kesim* (= úsek), tj., přenechání části půdy rolníku k obdělávání za předem určený roční plat, ať o *izpolicu*, tj. *societas partiaria*, ať o pracovní smlouvu. Po stránce sociální charakterizuje autorka zvláště *kesim* jako vysloveně vykořisťovatelskou formu čiftliku.

Také poslednímu ze čtyř shora výtýčených záměrů, totiž ukázat, že turecký feudální stát a jeho právní nadstavba, zejména Zákon o půdě i Občanský zákoník, staly se překážkou vývoje směrem ke kapitalistickým vztahům, věnovala autorka péči, jejíž výsledkem je přesvědčivý závěr, že toto zákonodárství bylo ve službách tureckých feudálů a zabránilo, aby se vztahy k půdě proměnily, aby právo držby přešlo v plné buržoazní vlastnictví.

Předmětem práce Fani M i l k o v o v é je nedostatečně probádaná problematika pozemkového vlastnictví. Autorka v ní není nováčkem, jak svědčí šest jejích dosavadních studií, počínajíc r. 1961 a uvedených v Bibliografii (str. 245/6). Jejím záměrem (str. 253 p.1) je neomezit se jen na juristicko-formální pojednávání o zvoleném tematu. Probírá vlastnictví jako kategorii hospodářsko-sociální a vlastnické právo jako kategorii juristicko-dogmatickou. Nestaví je však proti sobě izolovaně, nýbrž současně osvětluje vztahy k půdě, jak pokud jde o jejich právní úpravu, tak pokud jde o jejich sociální dosah. Dospívá tak ke komplexnímu pohledu a úsudku. Tato pracovní metoda je v právněhistorických spisech ojedinělá a možno říci, že díky jejímu použití podařilo se autorce podat neobyčejně fundovaný a plastický obraz právního a sociálního řádu v bulharských zemích v posledním století před osvobozením.

Uznání zasluhuje také její kritický poměr k pramenům. Ve spise jako jeho deset příloh je také reprodukováno a vyloženo několik důležitějších dokumentů. Díky mimořádným jazykovým znalostem mohla autorka využít nejen tištěných, ale i neuveřejněných archivních pramenů. Velmi uvážlivě hodnotí také význam právní praxe, otázku, pokud normy zákona a nařízení zůstaly na papíře, jakož i význam práva obyčejového. Náзорnosti výkladu slouží také několik schemat, rozdělení právních forem vztahu k půdě (str. 46) a rozvržení půdy při třech různých formách čiftlického hospodaření (186-189). Práci doplňuje bohatá bibliografie (str. 243 - 249), výklad tureckých slov (str. 250, 251; chybí zde jen "akče") a termínů, jakož i francouzské resumé, velmi obsáhle pojaté (252 - 259).

Studii nelze po žádné stránce nic podstatného vytknout. V názvech spisů tištěných latinkou je několik typografických chyb. Z jiných jsem si všiml, že autorka pokládá sbírku Harmenopulovu za církevní sborník, ačkoli jde o světský (str. 61). Do české odborné literatury zavedl J. Kaberda psaní "čiftlik", místo dřívějšího "čiflik", opíraje se o původní turecké prameny. Tohoto psaní bylo použito také v této recenzi. Pokud jde o wakf, přiklání se autorka (str.44, 50 a p.l tamže) k názorům, které jej pokládají za právnickou osobu, ale jsou i názory jiné,⁷⁾ podle nichž islámské právo nezná pojem právnické osoby.

Úsudek o práci Fani M i l k o v o v é "Pozemlenata sobstvenost v bǎlgarskite zemi prez XIX vek" možno shrnout tak, že je to vynikající přínos bulharské právněhistorické vědy, který obtížností problematiky, smělou koncepcí a originálním marxistickým zpracováním, svědčícím o bezpečném ovládnutí pramenů, stojí vysoko nad průměrem. Zaujme i nebulharské čtenáře, české také zmínkami o účasti Konstantina Jirečka na snahách mladého bulharského státu o agrární reformy.⁸⁾

Jiří Cvetler

---

7) W e n s i n c k, A.J. - K r a m e r s, J.H., Handwörterbuch des Islam, Leiden 1941, str. 788.

8) I r e č e k - S a r a f o v, Raport na komisijata, izpratena v Kjustendilski okrag da izuči položenietu na bezzemlenite seljani. Dărž. vestnik 1880 69-77.